

УКРАЇНСЬКА ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА В СТУДІЯХ ПОЛЬСЬКИХ ФОЛЬКЛОРИСТІВ ВАЦЛАВА ЗАЛЕСЬКОГО ТА ОСКАРА КОЛЬБЕРГА

У статті йдеться про презентацію української усної традиційної культури у студіях В. Залеського та О. Кольберга. Зокрема, зосереджено увагу на специфіці теоретичного дискурсу стосовно дослідження української пісні-хроніки.

Ключові слова: традиційна культура, теоретичний дискурс, пісня-хроніка, комунікативний аспект.

The article is about the presentation of oral traditional ukrainian culture in the W. Zaleski's and O. Kolberg's studios. In particular, attention is focused on the peculiarities of the theoretical disput with regard to the exploration of Ukrainian chronical-song.

Key words: traditional culture, theoretical disput, chronical-song, communicative aspect.

W artykule zaprezentowano ukraińską ustną kulturę tradycyjną w studiach W. Zaleskiego oraz O. Kolberga. Szczególną wagę skupiono na specyfice teoretycznego dyskursu studiów nad ukraińską pieśnią-kroniką.

Słowa kluczowe: kultura tradycyjna, dyskurs teoretyczny, pieśń-kronika, aspekt komunikatywny.

В умовах сучасних глобалізаційних процесів особливо важливим завданням сучасної вищої школи є формування цілісної культуромовної особистості. У цьому аспекті важливу роль відіграє усна традиційна культура, яка за своїми змістовими характеристиками є засобом збереження головних життєво важливих сенсів людини. Синтезуючи в собі досвід багатьох поколінь, модус осмислення світу і себе в цьому світі, усна народна поетична творчість є унікальним прагненням не лише зберегти, а й посилити могутність того символу, який несе у собі ідею життя. У зразках народної культури презентовано зацікавленість людини в сутності явищ, вирізняються естетичні рівні споглядання буття.

Філософи свідчать, що здатність бачити прекрасне в природі, чутливість до нього – це певна передумова етичного ставлення, яке з'являється згодом [5, 72]. Народна дума, пісня, легенда, казка, балада, яка тісно пов'язана з історією соціуму, безперечно, стає засобом формування його ціннісних орієнтирів. Сучасна людина прагне пізнати і національні, і світові здобутки, оскільки усі культури перебувають у трансформаціях, позначені постійними взаємовпливами. Зокрема, українську та польську культури пов'язує понад тисячолітня історія. Польські дослідники різних часів із пошаною ставились до українського народу, захоплювалися його

талантами, доклали багато зусиль до збирання, публікації та популяризації різних жанрів усної традиційної культури. У працях Ф. Гіжицького, З. Доленги-Ходаковського, А. Марцінковського (А. Новосельського), Е. Гуліковського знаходимо сторінки, присвячені проблемам культури і побуту українського народу [1, 120].

Польський письменник Себастьян Фабіан Кленович (1545-1602) свої спостереження стосовно звичаїв, побуту, культурного життя українців описав у поемі «Rocholania». Автор використав записані з народних вуст прислів'я, приказки, причому усі фольклорні зразки перекладено латинською мовою [6, 10-11].

Варто зауважити, що одним із перших етапів збирання та публікації народних пісень у збірках польських учених є видання брошури Дзвонівського 1625 р. Тут було вміщено текст пісні-балади про козака Плахту («Про козака і Кулину») [9, 1-28].

І.Я. Франко у своїх студіях зауважив, що вже у XVIII ст. з'явилися рукописні збірки українського фольклору, до яких, крім народних пісень, увійшли пісні літературного походження [8].

Сучасний український дослідник Г. Нудьга у книзі «Українська дума і пісня в світі» описав популярність у Польщі твору «Їхав козак за Дунай». Польський учений К. Бродзінський у 1817 р. переклав цю пісню, яка вражала своєю рит-

мікою та життєвим сюжетом, і опублікував її в одному з варшавських видань.

Композитор Ф. Лессель, зацікавившись цією публікацією, у 1810 р. створив перші у польській музичній культурі «Варіації на тему української пісні». К. Бродзінський у своїх статтях назвав пісню «Їхав козак за Дунай» еталоном слов'янської поезії. Здійснюючи переклад цього твору, польські філологи постійно намагалися слідувати оригіналу, який було опубліковано в кінці XVIII ст. Згодом цю пісню, авторство якої пов'язують з іменем козака, поета, філософа С. Климовського, було перекладено чеською, італійською, англійською, болгарською та іншими мовами. Вона стала популярною у всьому світі. Багато народів і до цього часу вважають її здобутком своєї власної культуротворчості [3, 109].

На час становлення фольклористики як науки припадає наукова діяльність видатного польського вченого В. Залеського (Вацлава з Олеська) (1799-1849), який у 20-х рр. XIX ст. працював у львівському журналі «Rozmaitości» [10, 50]. У 1833р. було видано «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» [11]. Це один із найбільших у польській фольклористиці збірників українських народних пісень. Він складається з двох частин. До цього видання увійшли твори, зібрані В. Залеським побіля Золочева, Коломиї, Львова, Станіслава, Чорткова та в інших регіонах тогочасної Галичини.

У збірнику В. Залеського українські пісні подано поруч із польськими, причому усі фольклорні записи зроблено у польській транскрипції. У першій частині видання вміщено 574 українські пісні, у другій – 73, презентовано тут і пісенні новотвори того часу, серед яких специфічний жанр українського фольклору – співанка-хроніка (пісні за № 22, 210, 263, 305). Особливо цікаві за тематичним наповненням пісні за № 22 про загибель опришка Нестерука та пісня № 305 про відкриття нової школи в селі (О), *jak мене moja maty dała do szkoły* [11, 501-502].

У зазначеній збірці подано передмову, де порушується проблема пісенної новотворчості, зокрема йдеться і про пісні-хроніки. Очевидно, автор дотримувався поділу пісень на чоловічі й жіночі, а також говорив про пісні історичні, серед яких найстарішою вважав пісню про Нечая. Вацлав з Олеська наголошував на тому, що серед так званих чоловічих пісень є такі, які стосуються «випадків із життя окремих осіб», а найбільше тих, які оповідають про трагічні си-

туації. На думку дослідника, їх особлива структура та оригінальний сюжет заслуговують на увагу [11, 530].

В. Залеський акцентував увагу на реалізмі зображення чоловічих пісень, які виконуються перед слухацькою аудиторією. Фольклорист наводить приклади зачинів, які наявні у співанках: *Czy czuły wy, dobri lude, taku powypoczku, albo o takiej nowyni etc.* [11, 531], а також визначає: «Де, коли, від кого утворилися, важко було б зауважити, однак часто на те наштовхують оповідані історичні події і названі особи». Співець рідко коли оповідає про себе, як бачимо у пісні за № 22, фінал якої звучить так: *Totu tobi spiwanoczku sestryczka składała, Szoby brata Stefanoczka ta nezabuwała* [11, 531].

На думку автора, ця пісня – сумна пам'ятка якоїсь родини, адже трагічні сюжети переважають у піснях цього жанру. Видання В. Залеського 1833 р. «Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego» має важливе значення для розвитку української фольклористики. Про його високу наукову вагу говорили К. Бродзінський, К. Войціцький, Ф. Челаковський, І. Срезневський, О. Бодяньський. Неодноразово акцентував увагу на старанності у підборі фольклорного матеріалу В. Залеським І. Франко: «Ся книжка творила епоху розвою духовного життя східної Галичини. Під її впливом почалося тут відродження нової руської літератури; вона дала імпульс до дальшого збирання етнографічного матеріалу» [8, 234].

Дослідники української етнографії О. Пипін [4] та М. Сумцов [7] високо оцінили наукову діяльність видатного польського фольклориста О. Кольберга (1814-1890). Його спадщина складає 80 томів, 34 з них було видано за життя автора. Учений прагнув не просто записати пісні, а й занотувати причини їх виникнення, представити певну ситуацію, яка покликала до життя цей твір.

О. Кольбергрозпочав збирання фольклорно-етнографічного матеріалу у 60-х рр. XIX ст. Шляхи експедиції пролягли через Волинь, Поділля, Покуття, Полісся, Холмщину. Особливо ретельно учений досліджував галицьке Покуття, а в 1876р. завдяки його зусиллям було споряджено експедицію Краківської Академії наук із метою дослідження обрядів, звичаїв, побуту, народної творчості на території Станіславського і Коломийського округів [2, 19-20].

У 1882-1889 рр. виходить чотиритомна праця «Pokusie» [12]. У першому томі досліджено мовну специфіку, одяг, житло, промисли, об-

ряди. До другого увійшло 512 українських народних пісень різних жанрів. У третій частині вміщено описи танців: коломийки, вертака, чабана та ін. Четвертий том О. Кольберг присвятив українській народній казці, тут вміщено 77 зразків. Поруч із казками вміщено 205 загадок, записаних у Городенці та в Чортівці.

У виданні О. Кольберга 1883 р. «Pokucie» було зафіксовано пісні з мелодіями. У розділі «Думи історичні» вміщено 11 співанок-хронік. Зокрема, це пісні за № 6 (Na pokrowu poranenka ksondzy służby mały»), № 7 («Po Pietnoczkach w ponegiwnok na dwori pohoda»), № 8 («W Potoczyczczych w sławnym [syli stala si poruka]» та ін. [12, 6-10].

Польський учений акцентує увагу на тому, що пісні цього жанру мають переважно коломийковий розмір. У другому томі «Pokucie» учений умістив дві співанки з мелодіями (про Дмитерка Івана та про вїта), зауваживши, що й інші пісні виконуються подібно.

О.Кольберг, називаючи співанки-хроніки думами, при публікаціях деяких пісень указував, де і від кого їх записано. Ці факти є важливими в аспекті дослідження проблеми авторства фольклорного твору. Наприклад, із додатку до пісні за №4 (про Івана Юрченка) дізнаємося, що твір складено Ганною Чартецькою у 1873 р. одразу ж після трагічної смерті Юрченка [12, 7].

Ta jak sobi zaspiwaju, – to spiwanka tenka –
Chocz u sobi zaspiwaty – za Jwana Jurczenka:
Cy zazulka brate kuje, – cy szo tam czuwaty?
Wze my bude Jwan Jurczenko – w Myszyni
hulaty!

На прикладі пісень-хронік зі збірки О. Кольберга можна з'ясувати, що важливим для пісень цього жанру є комунікативний аспект, який визначається силою психологічного впливу на слухача. Істотним провідником комунікативного акту є феномен переживання, оскільки слухач сприймає повідомлення про трагедію як виняткову подію у житті близьких людей. Ця подія торкається їх через життєво важливі проблеми: через з'ясування сутності життя і смерті, особливості взаємовідно-

син, вплив соціальних умов тощо. У процесі виконання співанки-хроніки утворюється єдиний потік людських емоцій. Композиційний прийом повтору фраз або фрагментів служить упорядкуванню фольклорного тексту, а також безпосередньо підкреслює основний зміст твору.

Наприклад, авторка співанки «W Pietnoczkach w ponegiwnok» про вбивство в Мишині Шевчука Івана створила текст, який на перший погляд видається двоступеневим: наявність двох базових реальностей життя людини і дії тих, хто прагне його перервати.

Особливої напруги досягає оповідь про зустріч матері із тими, хто привіз тіло загиблого сина. Завдяки анафорі рядків, використанню пестливих слів створюється особлива напруга у сприйнятті тексту:

Ta byly Iwanoczka
z czornenkymu browy,
ta prywezly Iwanoczka
hołubymu woly.
Ta prywezly Iwanoczka
ta przed ganoczok:
Wyjdy, wyjdy Michajłycho
ozde twij synoczok!
Ta prywezly Iwanoczka
na kowanym wozu,
ta umlila Michajłycha
na sinnim porozi [12, 8].

У співанці-хроніці розкриваються філософські траєкторії – позитивне утвердження життя через розкриття духовного сенсу смерті. І навпаки, через таємницю смерті, виявленої особливим простором сенсів, оприявнюється таємниця самого життя.

Праці В. Залеського та О. Кольберга, які нині стали бібліографічною рідкістю, незважаючи на те, що вони були опубліковані латинською графікою, не втрачають цінності і в наш час, служать важливим матеріалом для дослідження українсько-польських фольклорних взаємозв'язків ХІХ ст. Ці видання можуть прислужитися у процесі формування цілісної культуромовної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болтарович З.Є. Україна в дослідженнях польських етнографів ХІХ ст. / З.Є. Болтарович. – К.: «Наукова думка», 1976. – 139 с.
2. Кольберг О. Казки покуття // Упоряд., підгот. текстів, вступна стаття та слов. І.В.Ханти/О.Кольберг. – Ужгород: Вид-во «Карпати», 1991. – 327 с.
3. Нудьга Г. Українська дума і пісня в світі / Г. Нудьга. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1997. – 424 с. – Кн.1.

4. Пыпин А. И. История русской этнографии / А.И. Пипин. – К., 1896. – Т.3. – С. 289-294.
5. Рубинштейн С. Л. Человек и мир / С.Л. Рубинштейн. – М.: Наука, 1979. – 172 с.
6. Стороженко А. В. С. Кленович и латинская его поэма «Роксолания» / А. В. Стороженко. – К., 1881. – 89 с.

7. Сумцов Н. Ф. Современная малорусская этнография / Н.Ф. Сумцов // «Киевская старина». – 1896. – Т. 54. – Июль-август. – С. 138-143.

8. Франко І. Вибрані статті про народну творчість / І. Франко. – К.: «Наукова думка», 1955. – 265 с.

9. Франко І. Козак Плахта. Українська народна пісня, друкована в польській брошурі в 1625 р. / І. Франко // ЗНТШ. – Т. XLXVII. – Кн. 3. – 1903.

10. Юзвенко В. А. Українська народна поетична творчість у польській фольклористиці XIX ст. / В.А. Юзвенко. – К.: Вид.-во АН УРСР. – 132 с.

11. Waclaw z Oleska. Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. – Kraków, 1833.

12. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny. – Kraków, 1883. – Т. 2. – 300 s.